

TÜRKİYE’DE TOHURLUK, FİDE VE FİDAN ÜRETİMİ VE KULLANIMI

Temel GENÇTAN¹ M. Emin TUGAY² H. Hüseyin GEÇİT³ Bahattin BOZKURT⁴
Emin ERGUN⁵ Hüsnü EKİZ⁶ Kenan YALVAÇ⁷ M. Nuri GEVREK⁸ Ayhan ELÇİ⁹
Alpay BALKAN¹⁰

ÖZET

Ekolojiye uygun verimli ve kaliteli çeşitler ve bunlara ait nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı ile birim alandan elde edilecek verimin yükseltilmesinin yanı sıra ürünün kalitesinin de iyileştirileceği tüm üreticiler tarafından bilinmektedir. Günümüzde modern tarımın vazgeçilmez öğelerinden biri olan; nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı ile uygun yetiştirme koşullarında, verimi 3-4 kat artırmak olanaklıdır. Yurdumuzda tohumluk üretimi, kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamu kuruluşların genelde, özel sektör için cazip olmayan buğday, arpa, pamuk ve yem bitkileri gibi kendine döllen bitkilerin tohumluklarının üretimini ön planda tutarken, özel tohumculuk kuruluşları ise; mısır, ayçiçeği ve sebzelerin melez çeşitlerinin tohumlukları ile patates ve çimlerin sertifikalı tohumluklarının üretimlerini gerçekleştirmektedir. Yakın zamana kadar pazarladıkları melez tohumlukları yurt dışından getiren ve melez çeşit geliştirme yönünden dışa bağımlı bir yapı içinde çalışmalar yapan özel tohumculuk kuruluşlarında yapısal yönden önemli değişimler olmuştur. Son yıllarda kendi geliştirdikleri ve kamu kuruluşlarından satın aldıkları çeşitlerin tohumlukların, üretimine ağırlık vermişlerdir. Kamu kuruluşlarına ait işletmelerin olanaklarının özel tohumculuk kuruluşları ile ortak kullanımı benimsenmiş, özellikle TİGEM’e ait araziler, özel sektöre ait melez tohumluk üretimi için kullanıma açılmıştır. Yurdumuzda sertifikalı tohumluk kullanımı istenilen düzeyin çok gerisindedir. Üreticilerin büyük bir bölümünün, alım gücü yetersizliği nedeniyle sertifikalı tohumluk kullanamadıkları bilinmektedir. 2004 yılında “Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Yasa”nın çıkmış olması, özel sektörün kendine dölenen bitkilerin tohumculuğuna başlamalarını özendircektir.

Yurdumuzda son yıllara kadar, meyve ve asma fidanlarının çok önemli bir bölümü kamuya ait işletmelerde üretilirken, günümüzde fidan üretimi tamamen özel fidancılık işletmelerine bırakılmıştır. Bu amaçla; yurdun değişik yörelerindeki fidan üretme istasyonları kapatılarak bu işletmelere; özel fidancılık şirketlerinin gereksinme duyduğu anaç, aşı kalemi ve aşı gözü gibi fidan üretimi için gerekli ana materyali üretme görevi verilmiştir. Meyve bahçesi ve yeni bağ tesislerinin hızla arttığı günümüzde, yapılan desteğin kaldırılması sonucu son yıllarda meyve ve asma fidanı üretiminde önemli düşüşler olmuştur.

1) Prof. Dr. , T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, TEKİRDAĞ

2) Prof. Dr. , A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, ANTALYA

3) Prof. Dr. , A.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, ANKARA

4) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TUGEM, ANKARA

5) Dr., Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, YALOVA

6) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TAGEM, ANKARA

7) Dr., Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TUGEM, ANKARA

8) Yrd. Doç. Dr. M. Nuri GEVREK, E.Ü. Ziraat fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, İZMİR

9) Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği Genel Sekreteri, ANKARA

10) Araş. Gör., T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, TEKİRDAĞ

Yurdumuzda son yıllarda, örtü altı ve tarla sebzeçiliğinde ticari fide kullanımı hızla artmaktadır. Bunun sonucu olarak; yurdumuzun değişik yörelerinde modern yöntemlerle fide üretimi yapan büyük kapasiteli pek çok tesis kurulmuştur. Üreticilerin ticari fide kullanımı yönündeki istemlerinin her geçen yıl daha da artması, mevcut işletmelerin kapasitelerini artırmalarına yol açacağı gibi, yeni fide üreten şirketlerin kurulmasını da özendircektir.

1. GİRİŞ

Hızla artan nüfusun beslenme ve giyim gereksinimlerini karşılamak amacıyla birim alan verimini yükseltilmesi yoluyla tarımsal üretimin artırılması çabaları, yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Ekolojiye uygun verimli ve kaliteli çeşitler ve bu çeşitlere ait nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı ile birim alandan elde edilecek verimin yükseltilmesinin yanı sıra ürünün kalitesinin de iyileştirileceği tüm üreticiler tarafından bilinmektedir. Üstün özellikler taşıyan genotipin üretimde kullanılması, doğrudan verim artışı sağlarken aynı zamanda diğer üretim girdilerinin de etkinliğini artırıcı unsur olmaktadır.

Bitkisel üretimde verim ve kalite; genotip ile çevrenin etkileşiminin sonucu ortaya çıkmaktadır. Genotip; iklim ve toprak koşulların oluşturduğu ortamda üretimi sağlayan çeşit ve onun tohumluğu, fidan ve fidesidir. Yetiştiricilerin, üretim yaptıkları ekolojilere uygun genotipleri seçebilmeleri, olanaklarına sahip olması önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak seçilen tohum, fide ve fidanlarla üretimde, başarılı olabilmek için, ekolojiye ve yetiştirilen çeşide uygun yetiştirme tekniklerinin uygulanmasının bir zorunluluk olduğu da unutulmamalıdır.

Günümüzde modern tarımın vazgeçilmez öğelerinden biri olan; nitelikli tohumluk, fide ve fidan kullanımı ile uygun yetiştirme koşullarında verimi 3-4 katına kadar artırmak olanaklıdır. Ayrıca nitelikli tohumluk, fide ve fidan; ürünün iç ve dış pazarlarda satış şansını artırmakta, dolayısıyla üreticilerin birim alandan daha fazla kazanç elde etmesinde de etkili olmaktadır.

Tohumluğun genel nitelikleri onun genetik, fiziksel ve biyolojik değerleriyle belirlenir. Yetiştirileceği bölgenin koşullarına göre, tohumluğun bu üç değerden bazen biri bazen diğeri elde edilecek üründe verim ve kaliteyi daha belirgin olarak oranda etkilerse de; genetik değerın önemi yadsınamaz. Yağışın bol olduğu ekolojilerde ve sulanır koşullarda, tahıllarda kuru tarıma göre beklenen verim artışının yaklaşık yarısı çeşidin genotipi tarafından sağlanır. Kuru tarım sisteminde "çeşit" faktörünün verim artışına etkisi % 20-30 düzeyindedir (Kün ve ark.1995).

Tarımın başlangıcından günümüze kadar yeni çeşit geliştirmek ve mevcut çeşitlere yeni özellikler kazandırmak, bu çeşitlere ait nitelikli tohumluk, fidan ve fide üretmek bunları üreticilere ulaştırmak için çok büyük kaynak ve emek harcanmaktadır. Bu çabaların temel nedeni, çeşit ve tohumluğun verim artışı ve kaliteyi iyileştirmedeki çok önemli rol üstlenmiş olmasıdır.

Bu bildiride ülkemizdeki; tohumluk, fide ve fidan üretimindeki gelişmeler, tohumluk, fide ve fidan dış alımı ve satımı ile tohumluk, fide ve fidan üretim ve kullanımında karşılaşılan sorunlar ve bunların çözümlerine ilişkin görüş ve önerilerin sunulmasına çalışılmıştır.

2. TOHURLUK ÜRETİMİ VE DAĞITIMI

2.1 Türkiye'de Çeşit Tescili ve Tohumculuğun Gelişimi

Yurdumuzda iyi çeşit ve nitelikli tohumluk elde edilmesine yönelik çalışmaların çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Ancak; sistemli, geniş kapsamlı ve bilimsel

temellere dayalı çeşit geliştirme ve tohumluk üretimine Cumhuriyet döneminde başlanmıştır. 1925 yılında yurdun değişik yörelerinde kurulan Tohum Islah ve Üretim İstasyonlarının kurulması ile bilimsel çeşit geliştirme ve tohumluk üretim çalışmalarına başlanmıştır. Daha çok seleksiyon yoluyla geliştirilen tahıllara ait az sayıdaki çeşidin birkaç yüz ton gibi sınırlı miktarda tohumlukları üreticilere dağıtılabilmektedir. 1950 yılında 5433 sayılı yasa ile "Devlet Üretim Çiftlikleri"nin kurulması ile, ülkemizde çeşit geliştirme tohumluk üretim ve dağıtım programları daha organize bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Tohumluk üretim ve dağıtımındaki bu olumlu gelişmelere karşın, 1950'li yıllarda henüz çeşit tescil ve tohumlukların kontrol sertifikasyonu sistemi oluşturulmamıştır. 1953 yılında deneme niteliğinde Tahıl Tohumluklarının Kontrol ve Sertifikasyonuna Tarım Bakanlığı adına A.Ü. Ziraat Fakültesi Bitki Yetiştirme ve Islahı Kürsüsü'nde başlanmış ve 1959 yılına kadar sürdürülmüştür.

Yurdumuzda araştırma ve ıslah çalışmaları sonucu geliştirilen çeşitleri tarafsız bir kuruluş tarafından tescil edilmesi amacıyla 1960 yılında "Bölge Çeşit Deneme Müdürlüğü" kurulmuştur.

1963 yılı Türkiye'de çeşit geliştirme ve tohumculuk üretiminde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. 1963 yılında Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkındaki 308 Sayılı Yasa ve daha sonra çıkartılan yönetmeliklerle, tohumluk üretimi, tohumluk dış satımı ve dış alımı bu yasa ve yönetmelikler çerçevesinde düzenlenmeye başlanmıştır.

1982 yılından itibaren izlenen politikalar doğrultusunda, yurdumuzdaki özel tohumculuk kuruluşlarının sayılarında önemli artışlar olmuştur. Tohumluk fiyatlarının serbest bırakılması, 1984 yılında tohumluk dış alımının kolaylaştırılması, 1985 yılında çıkartılan tohumluk teşvik kararnamesi ve bunların uygulamaya konulması ile özel tohumculuk kuruluşlarının sayılarında ve üretilen çeşit sayısında büyük artışlar olmuştur. 1960-1982 yılına kadar yurdumuz tohumculuğunda kamu kuruluşlarını payı çok önemli bir yer tutarken, 1983 yılından sonra özel kuruluşların tohumculuk sektöründeki önemleri hızla artmıştır. 1963 yılına kadar yurdumuzda sadece 5 özel tohumculuk kuruluşu görev yaparken, 1983 yılında özel tohumculuk kuruluşu sayısı 10'a çıkmıştır. 2003 yılında ise, 31 tane kamuya ait tohumculuk kuruluşu varken, özel tohumculuk kuruluşlarının sayısı 116'ya ulaşmıştır. Bu kuruluşlardan 52 tanesinin "Araştırıcı Kuruluş Belgesi" bulunmaktadır.

Yurdumuz, uluslararası referans merkezi olarak görev yapan Tohum Test Birliği ISTA'ya 1963 yılında üye olmuş, çeşit tescil ve sertifikasyon işlemlerinde uluslararası kuralları uygulamaya başlamış, ISTA ve OECD sertifikası düzenleme yetkisini almıştır. 2004 yılında 5042 sayılı "Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunması"na ilişkin yasanın yürürlüğe girmesi ile ıslahçı kişi ve kuruluşlarının emek ve yatırımları güvence altına alınmıştır.

2.2. Yurdumuzda Çeşit Geliştirme ve Tohumculuğun Bugünkü Durumu

Yurdumuz; iklim, topografya ve toprak özellikleri yönünden değerlendirildiğinde altı ekolojik bölgeye ayrılmaktadır. Her ekolojik bölge içerisinde çok sayıda mikro iklimin bulunması Türkiye'yi ekolojik açıdan zenginleştirmektedir. Ekolojik özellikleri çok farklı bölgelerin sayısının fazlalığı, yurdumuza çok sayıda kültür bitkisinin gen merkezi olma özelliğini kazandırmıştır. Gen Merkezlerinin ortak özelliği, ait oldukları türe ilişkin form ve çeşit zenginliği göstermeleri başka deyişle, geniş genetik değişime sahip olmalarıdır. Yurdumuz bu açıdan değerlendirildiğinde, ıslahçılara yabancı ve kültür formları yönünden çok büyük olanaklar sunmaktadır (Şehirli, 1997).

Türkiye tohumluk üretimi açısından da çok uygun özelliklere sahiptir. Sıcaklık, ışıklandırma süresi, ışık şiddeti, yağış ve oransal nem gibi pek çok iklim parametreleri ve sahip olduğu böcek popülasyonu yönünden değerlendirildiğinde yurdumuz, dünyanın en önde gelen tohumluk üretim merkezi olmaya aday bir ülkedir. Yazlık ve kışlık bitkilerin tohum olgunlaştırma dönemlerinde pek çok bölgemizde havanın yağışsız, oransal nemin düşük olması kaliteli ve hastaliksız tohumluk üretilebilmesine olanak sağlamaktadır. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iyi bir yabancı ot kontrolü ve sulamanın yapılmasıyla yem bitkileri ve tahılların yurt içi tohumluk gereksiniminin tamamını karşılamak olanaklıdır. Bu geniş üretim olanaklarına karşın yurdumuzda yeterli tohumluk üretiminin gerçekleştirildiği söylenemez.

Ekolojik özellikleri nedeniyle kültürü yapılan bitki türlerinin sayısının fazlalığının yanı sıra, üreticiler tarafından her türe ait çok sayıda çeşidin yetiştirilmesi yurdumuzda tohumluk üretiminin ve tohumluk programlarının daha kapsamlı olarak ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Yurdumuzun; bir çok kültür bitkisinin gen merkezi olması, çeşit geliştirme çalışmalarına uzun yıllar önce başlanması ve introduksiyon yoluyla çok sayıda çeşidin yurda sokulması, tescil edilen ve üretim izni verilen çeşit sayısının çok fazla olmasına yol açmaktadır.

Son 20 yılda, tohumculuğumuzda görülen yapısal değişiklikler, kamu kuruluşları ile özel sektör kuruluşları arasındaki rekabet, üretimdeki çeşit sayısının artışı şeklinde kendini göstermiştir. Çizelge 1'de, Tohumluk Kontrol ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü tarafından yayınlanan "Milli Çeşit Listesi 2004"de yer alan kamu, özel sektör ve üniversiteler tarafından geliştirilen çeşit sayıları ile tohumluk üretim programında yer alan çeşit sayıları verilmiştir.

Çizelge 1. Kamu, özel sektör ve üniversiteler tarafından geliştirilen çeşit sayıları ile tohumluk üretim programında yer alan çeşit sayıları

Ürünler	Kamu	Özel Sektör	Üniversiteler	Üretimdeki Çeşit Sayısı
Buğday	113	13	7	77
Arpa	33	7	-	26
Mısır	14	76	-	92
Çeltik	27	1	1	16
Fasulye	15	-	-	10
Nohut	18	-	-	17
Mercimek	11	-	-	8
Ayçiçeği	18	35	-	30
Patates	10	48	1	50
Pamuk	25	25	1	36
Tütün	55	1	-	3
Şekerpancarı	3	57	-	25
Fiğ	21	-	6	2
Yonca	2	6	1	9
Sebzeler	107	24	2	844

Kaynak: Anonim. 2004 d.

Çizelgenin incelenmesinden; 1963 yılından günümüze kadar tescil edilen çeşit sayılarına bakıldığında ağırlığın kamu kuruluşlarında olduğu açıkça görülmektedir. Buğday, arpa, çeltik, fasulye, nohut, mercimek, pamuk, tütün ve fiğ'de tescil edilen çeşitlerin büyük bir kısmı kamu kuruluşları tarafından geliştirilmiştir. Melez mısır, melez ayçiçeği, patates, şekerpancarı'nda tescil edilen çeşitlerin çok önemli bir bölümü özel kuruluşlara aittir.

2004 yılı tohumluk üretim programı incelendiğinde; üretimdeki çeşit sayısının oldukça fazla olduğu dikkati çekmektedir. TİGEM tarafından 55 buğday ve 12 arpa çeşidinin tohumluk üretimi yapılmaktadır. Özel tohumculuk kuruluşları tarafından 92 melez mısır, 50 patates ve 30 melez ayçiçeği çeşidinin tohumlukları üretilmektedir.

Sebze yetiştiriciliğinin belirgin özelliklerinden birisi de, üretimin çok sayıda çeşitle yapılmasıdır. 2004 yılında, yurdumuzda 31 sebze türünde 804 çeşidin tohumluğu üretim programına alınmıştır. Özel tohumculuk kuruluşları tarafından üretilen ve pazarlanan bu tohumluklara ait çeşitlerin; 119 adedi tescilli, 48 adedi üretim iznli ve 677 adedi ticari olarak tohumluk üretim programında yer almaktadır.

Yurdumuzda özel sektörün hızlı gelişimi tescil edilen çeşit sayısının sürekli olarak artmasında etkili olmaktadır. 2003 yılında farklı bitki türlerine ait 207 yeni çeşidi tescil edilmiş, 135 çeşide de üretim izni verilmiştir. 2004 yılında ise 60 yeni çeşit tescil edilmiştir.

2.3. Türkiye'nin Tohumluk Üretimi ve Dağıtımı

Yurdumuzda; yıllık tohumluk üretim programlarının hazırlanması görevi Tarım Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Her yıl kamu ve özel tohumluk kuruluşlarının, araştırma enstitülerinin, üniversite temsilcileri ve bakanlığın ilgili birimlerinin ortak katılımı ile yapılan toplantılarda; ürün bazında tohumluk gereksinimi ve mevcut stoklar göz önüne alınarak, bir sonraki yılın tohumluk üretim programları hazırlanır. Bu programların başarıya ulaşması; üretim yapacak kuruluşların üretim olanaklarının ve üreticinin tohumluk istemlerinin doğru olarak belirlenmesine ve tohumluk dağıtımının düzgün yapılabilmesine bağlıdır.

Yurdumuzda bitkisel üretimde yer alan önemli cinslerin 2003 yılı ekim alanları ve tohumluk miktarlarına göre gereksinim duyulan tohumluk miktarları ile tohumluk yenileme süreleri göz önüne alınarak, her yıl üretilmesi gereken tohumluk miktarları ile gerçekleştirilen tohumluk üretimleri ve gereksinimleri karşılama oranları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 3. Türkiye'de sertifikalı tohumluk gereksinimi, üretimi ve karşılama oranı

Ürünler	Ekim Alanı (1000 ha)	Ekim Normu (kg/da)	Yenileme Süresi (yıl)	Tohumluk Gereksinimi (ton)	Tohum Üretimi (ton)	Karşılama Oranı (%)
Buğday	9.400	20	3	626.667	100.101	16
Arpa	3.450	20	3	230.000	11.194	4.8
Melez Mısır	575	3	1	17.250	15.896	92
Çeltik	70	20	2	7.000	1.298	14
Nohut	650	10	5	13.000	181	1.4
Fasulye	191	10	5	3.820	8	0.2
Melez Ayçiçeği	470	0.4	1	1.880	5.266	100
Soya	15	0.9	1	1.350	373	28
Şeker Pancarı	314	0.4	1	1.256	1.241	94
Patates	200	300	2	300.000	27.885	9.3
Pamuk (Delinte)	711	2	1	14.220	8.038	55.5
Sebze	1.040	-	-	7.500	993	13.2
Yonca	280	2	4	1.400	273	19.5
Korunga	125	8	3	3.333	883	25.5
Fiğ	235	9	5	4.230	1.640	33.8

Kaynak: Anonim. 2004 a.

Yurdumuzda en geniş ekim alanına sahip olan ve sertifikalı tohumluk üretiminin ilk olarak yapıldığı buğday ve arpada bile 2003 yılında üretilen tohumluklar, gereksinim duyulan miktarın çok altında kalmıştır. Buğdayda tohumluk üretimi

ihtiyacın ancak % 16'sını, arpada ise % 4.6'sını karşılayabilmektedir. Tamama yakını özel tohumculuk şirketleri tarafından üretilen ve pazarlanan melez mısır ve melez ayçiçeği tohumluk üretimlerinde arzulanan düzeylere ulaşıldığı söylenebilir. Yemelik tane baklagillerde tohumluk üretimlerinde çok büyük sorunlar yaşanmaktadır. Bu bitki grubunda, ihtiyaç duyulan tohumluğun ancak % 1'nin üretilmiş olması, son yıllarda yemelik tane baklagillerin üretimindeki düşüşün önemli nedenlerinden birisini oluşturduğu kanısındayız. İhtiyaç duyulan tohumluğun % 60'ının karşılandığı pamukta tohumluk üretimi yönünden diğer bitki grupları ile kıyaslandığında oldukça iyi durumda olduğumuzu söyleyebiliriz.

Önemli yem bitkilerinin başında gelen yonca, korunga ve fiğ tohumluğu üretiminde istenilen düzeyde olmasa da iyi bir durumda olduğumuz söylenebilir. Yem bitkisi üretiminin "Doğrudan Gelir Desteği" kapsamına alınması, üreticileri yem bitkileri yetiştiriciliğine yöneltmiştir. Ekim alanlarının genişlemesi nedeniyle yonca, korunga ve fiğ başta olmak üzere tüm yem bitkilerinde tohumluk ihtiyacı artmıştır.

Bitkisel üretimin önemli kollarından biri olan sebze tohumculuğunda; üretilen tohumluk miktarı gereksinme duyulanın ancak % 13'ü düzeyinde kalmaktadır. Çizelge 4'de yurdumuzda 2003 yılı sertifikalı sebze tohumluğu üretimi ile 2004 yılı tohumluk programı verilmiştir.

Çizelge 4. 2003 yılı sertifikalı sebze tohumluğu üretimi ve 2004 yılı üretim programı

	2003 Yılı Üretimi			2004 Yılı Üretim Programı		
	Standart	Melez	Toplam	Standart	Melez	Toplam
Tür adı	kg.	kg.	kg.	kg.	kg.	kg.
Acur				50		50
Arapsaçı				100		100
Baharatlılar	500		500	500		500
Bakla	14000		14000	19000		19000
Bamya	1450		1450	1850		1850
Barbunya	19000		19000	9000		9000
Baş Salata				650		650
Bezelye	220330		220330	298800		298800
Biber	43939	224	44163	46021	375	46396
Dereotu	491		491	1300		1300
Domates	15631	1097	16727	39436	722	40158
Fasulye	412770		412770	517625		517625
Havuç	1105		1105	4900		4900
Hıyar	11280	2339	13619	9011	2118	11129
Ispanak	41800	65700	107500	185800	75700	261500
Kabak	1350	507	1857	2100	1120	3220
Karnabahar	451		451	750		750
Karpuz	20185	830	21015	20950	360	21310
Kavun	18558	1253	19811	28919	1565	30484
Lahana	4686		4686	5875		5875
Marul	16101		16101	23645		23645
Maydanoz	3700		3700	3000		3000
Patlıcan	6615	140	6755	9660	213	9873
Pırasa	1850		1850	2450		2450
Roka	1600		1600	2350		2350
Semizotu	600		600	1000		1000
Soğan	2670	28975	31645	7130	28325	35455
Şalgam	150		150	500		500
Tatlı Mısır		15000	15000		20000	20000
Tere	1200		1200	1600		1600
Turp	12025		12025	16285		16285
TOPLAM	874.066	116.065	990.131	1.260.257	130.498	1.390.755

Kaynak: Anonim 2004 a.

2003 yılında 31 sebze türüne ait toplam 990 tonu aşan miktarda tohumluk üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu tohumlukların % 88'i standart çeşitlere ait tohumluklar olup, melez tohumluk üretim miktarı ise, son derece düşüktür. Özel tohumculuk şirketlerinin pek çoğu ne yazık ki pazarladıkları melez sebze tohumluklarının önemli bir bölümünü dış alım ile sağlamaktadır. Çok sayıda sebze türünde, sadece standart çeşitlere ait tohumluk üretimi yapılırken, Ispanak ve soğanda melez tohumluk üretiminin oldukça fazla olduğu dikkati çekmektedir. 2004 yılı sebze tohumluğu üretim programında toplam tohumluk üretiminin % 14'lük bir artış ile 1.4 milyon tona ulaşması planlanmıştır.

Yurdumuzda tohumluk üretim ve dağıtım sistemi belirli esaslara bağlanmıştır. 308 Sayılı Yasa çerçevesinde üretilen veya dışalım yada stoklardan sağlanan tohumluklar, tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde kamu ve özel sektör aracılığı ile üreticilere dağıtılmaktadır. Özel tohumculuk kuruluşları dağıtım hizmetlerini bayilik sistemi içerisinde gerçekleştirirken, kamuya ait tohumculuk kuruluşları tohumluk dağıtımını bakanlıkça görevlendirilen dağıtıcı kuruluşlar aracılığıyla yürütmektedir.

Yurdumuzda buğday ve arpa tohumluğu dağıtımı daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bakanlık İl Müdürlükleri, ilçeler bazında tohumluk ihtiyacını belirleyerek, en yakın Tarım İşletmesi Müdürlüğü'ne yada tohumluk üretici diğer kuruluşlara bildirmektedir. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü, TİGEM'den sağladığı tohumlukları bir program çerçevesinde üyesi olan çiftçilere dağıtmaktadır. Tohumlukların dağıtımı için gerekli bütün önlemlerin alınmasından bakanlık il müdürlükleri sorumlu tutulmaktadır. İl müdürlükleri, kendi sorumlulukları ve koordinatörlükleri çerçevesinde, Toprak Mahsulleri Ofisi, TİGEM, Pankobirlik, İl Müdürlüğü Döner Sermaye İşletmeleri, Ziraat Odaları'na da tohumlukları dağıtım görevi verilebilmektedir (Anonim, 2003). Çizelge 5'de yurdumuzda son üç yıla ait üretilen ve dağıtılan tohumluk miktarları verilmiştir.

Çizelge 5. 2001-2003 yıllarına ait üretilen ve dağıtılan tohumluk miktarları

Ürünler	2001		%	2002		%	2003		%
	Üretilen	Dağıt. *)		Üretilen	Dağıt. *)		Üretilen	Dağıt. *)	
Buğday	43.915	58.956	75	80.107	80.089	100	100.101	99.101	99
Arpa	6.818	6.062	91	4.376	4.127	94	11.194	11.458	100
Melez Mısır	13.632	7.611	56	15.359	7.468	49	15.896	10.688	67
Çeltik	1.995	1.087	54	1.293	904	70	1.298	1.359	100
Nohut	165	656	100	198	165	83	181	119	66
Fasulye	42	28	66	29	24	83	8	22	100
Melez Ayçiçeği	2.338	1.487	64	4.491	2.021	45	5.266	1.892	36
Soya	1.214	497	41	595	946	100	373	489	100
Ş.Pancarı	3.570	-	-	1.421	-	-	1.241	1.398	100
Patates	17.669	20.569	100	21.375	26.000	100	27.885	28.910	100
Pamuk (Delin.)	16.496	10.179	62	10.108	7.195	71	8.038	9.580	100
Sebze	1.048	1.679	100	1.249	2.137	100	993	2.013	100
Yonca	450	390	67	269	310	100	273	370	100
Korunga	647	843	87	411	885	100	883	478	54
Fiğ	935	1.987	100	1.246	770	62	1.640	1.098	67

*) Üretimden fazlasının dağıtıldığı ürünlerde tohumluklar, dış alım ve stoktan sağlanmıştır.

Çizelge 5'in incelenmesinden de anlaşıldığı gibi buğday ve arpa tohumluğu üretiminde son üç yılda 2 katına varan artışlar olmasına karşın, ulaşılan üretim miktarı gereksinim duyulan tohumluğun çok gerisinde kalmaktadır. Türkiye'deki buğday tohumluğu üretiminin % 91'i, arpa tohumluk üretiminin ise % 87'si tek başına

TİGEM tarafından üretilmektedir. Her yıl 250-300 bin ton buğday ve arpa tohumluğu üretim ve hazırlama olanağına sahip TİGEM, tohumluk üretimini çiftçilerin istemlerine göre planlamaktadır. Tarım Bakanlığı tarafından önerildiği gibi üreticilerin üç yılda bir tohumluk değiştirecekleri varsayımı ile, ihtiyaç duyulan tohumluk miktarı buğdayda 627 bin ton, arpada 250 bin ton olacağı tahmin edilmektedir. Üreticilerin sertifikalı tahıl tohumluğuna olan istemi ise, beklenenin çok gerisinde kalmaktadır.

2003 yılında dağıtılan buğday tohumluk miktarı ihtiyaç duyulanın % 12'sini oluştururken bu oran, arpada % 3 olarak gerçekleşmiştir. Üreticiler genellikle sertifikalı tohumluk almak yerine buğday ve arpa tohumluğunu kendi ürününden ayırıp hazırlama yoluna gitmektedir. Yurdumuzda tohumluk dağıtımındaki artış ve düşüşler üreticiye sağlanan kredilere ve desteklemelere endeksli olarak meydana gelmektedir. 2001 yılı öncesi döneminde "Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi" ile ilgili yasa ve Ziraat Bankası tarafından sağlanan düşük faizli krediler ile sertifikalı buğday ve arpa tohumluğu dağıtımında 150 bin ton düzeylerine ulaşılmıştır. Bu yasanın yürürlükten kaldırılması ve Ziraat Bankası'nın kredileri azaltması sonucu sertifikalı tohumluk dağıtımında % 50'den fazla düşüş yaşanmıştır. Bu durum, tohumluk üretimindeki yetersizlikten değil, üreticinin alım gücünün düşüşlüğünden ve sertifikalı tohumluk konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı üreticilerimizin sertifikalı tohumluk kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla, 2003 yılında bayilik sistemini uygulamaya koymuştur. Bu uygulama ile, 2003 yılı tohumluk dağıtımı, bir önceki yıla göre % 35 oranında artmıştır. 2004 yılında Tarım Bakanlığı, sertifikalı tohumluk kullanımını daha da artırmak için "Sertifikalı Hububat Tohumu Tanıtım Kampanyası" ve "Mahsul Fiyatına Sertifikalı Hububat Tohumluğu Temini Projesi"ni uygulamaya koymuştur (Anonim, 2004 c).

Yurdumuzda çeltik, soya, şeker pancarı, patates, pamuk, yonca ve sebze tohumluğu üretiminde ve kullanımında son üç yılda önemli artışlar sağlanmıştır. Özel tohumculuk kuruluşları tarafından üretilen bu tohumlukların pazarlanmasında bayilerin etkin rol oynaması, üreticilerin ayağına kadar tohumlukları götürmesi ve tohumlukların uygun koşullarda satılması gibi nedenlere bağlı olarak bu ürünlerde sertifikalı tohumluk kullanımını önemli oranda artırmıştır.

Son yıllarda melez mısır ve melez ayçiçeği tohumluğu üretiminde de önemli artışlar olmuştur. 2003 yılında üretilen melez mısır tohumluklarının % 67'si üreticilere dağıtılırken, % 33'ünün dışsatımı gerçekleştirilmiştir. Melez ayçiçeği tohumluğu üretiminin % 36'sı üreticilere dağıtılırken, % 42'si dışsatım yoluyla değerlendirilmiştir.

Yurdumuzda tohumluk üretimi kamu ve özel tohumculuk kuruluşları tarafından birlikte yapılmaktadır. Son yıllarda kuruluşların tohumluk üretimi ve dağıtımındaki payları her geçen yıl artmaktadır. Çizelge 6'da, 2003 yılı tohumluk üretiminde kamu ve özel sektör kuruluşlarının payları verilmiştir.

Çizelgenin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi; kamu kuruluşları buğday, arpa, korunga, fiğ gibi kendine döllen ve tohumluk yenilenmesi 3-5 yılda bir yapılan ürünlerin tohumluk üretimine ağırlık vermiştir. Özel tohumculuk kuruluşları ise, her yıl tohumluk yenilenmesi zorunlu olan melez mısır, melez ayçiçeği ve sebze tohumluklarının üretimini üstlenmişlerdir. Ayrıca son yıllarda, kamu kuruluşları tarafından yeterince üretilmeyen çeltik, patates, yonca, adi fiğ ve çim-çayırotu gibi kendine dölenen bazı bitkilerin tohumluk üretimlerinde özel tohumculuk kuruluşlarının önemli pay aldıkları dikkati çekmektedir.

Çizelge 6. 2003 Yılı Tohumluk üretiminde kamu ve özel tohumculuk kuruluşlarının payları

Ürünler	Kamu Kuruluşları (ton)	%	Özel Tohumculuk (ton)	%
Buğday	94.598	94.6	5.513	5.4
Arpa	10.009	90.0	1.1185	10.0
Melez Mısır	549	3.4	15.347	96.6
Çeltik	293	22.6	1.005	77.4
Melez Ayçiçeği	26	0.5	5.240	99.5
Soya	23	6.2	350	93.8
Şekerpancarı	-	0	1.241	100
Patates	67	0.3	27.817	99.7
Pamuk(Delinte)	5.448	52.3	4.962	47.7
Sebze	3	0.3	990	99.7
Yonca	144	52.7	129	47.3
Korunga	833	94.3	50	5.7
Macar Fiği	935	82.4	199	17.6
Adi Fiğ	180	35.6	326	64.4
Çim-Çayırotu	13	3.3	381	96.7

Kaynak: Anonim 2004 a.

Önceleri melez çeşit geliştirme yönünden dışa bağımlı program izleyen özel tohumculuk kuruluşları, son yıllarda kendi geliştirdikleri çeşitlerin yanı sıra araştırma enstitülerinin ıslah ettiği melez ve standart çeşitleri de üretip pazarlamaya başlamışlardır. Bu şirketlerden bazıları yurdumuzda büyük yatırımlar yaparak modern tohumculuk tesisleri kurmuşlar ve Avrupa Standartlarında tohumluk üretebilecek düzeye ulaşmışlardır. Her geçen yıl sayıları daha da artan bu modern tesislerde üretilen tohumlukların önemli bir bölümü dış satım yoluyla değerlendirilmektedir.

Melez tohumluk üretiminde önemli sorunlarda birisi izole sahaların bulunmasıdır. Bu amaçla TİGEM özel tohumculuk kuruluşları ile sözleşmeli üretime dayalı tohumluk üretim şeklini uygulayarak arazilerini, özel tohumculuk kuruluşlarına açarak, melez tohumluk üretimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çerçevede 2003 yılında 43.000 dekar alanda, melez mısır ve ayçiçeği başta olmak üzere çeşitli tohumlukların üretimleri gerçekleştirilmiştir. Yurdumuzda üretilen melez mısır tohumluğunun % 35'i ve pamuk tohumluğunun % 23'ü TİGEM tarlalarında özel sektörle birlikte üretilmektedir (Anonim,2004 c).

12 Ağustos 2004 tarihinde çıkartılan 5042 Sayılı "Yeni Bitki Çeşitlerine Ait İslahçı Haklarının Korunması"na ilişkin yasanın yürürlüğe girmesi ile özel tohumculuk kuruluşlarının kendine döllen bitkilerin tohumluk üretimine de yönelmesi ve bu ürünlerin tohumculuğu için yatırım yapması beklenmektedir. Zira bu yasa ile, tohumculuk kuruluşlarının geliştirdikleri çeşitler için harcadıkları emek ve yaptıkları yatırımlar güvence altına alınmaktadır.

Yurdumuzda 2003 yılında üretilen 990 ton sebze tohumluğunun % 88'i standart, % 12'si ise melez çeşitlere aittir. Örtü altı sebze yetiştirildiğinde kullanılan tohumlukların tamamı yakını melez çeşitlere aittir. Özel tohumculuk kuruluşları tarafından daha çok İsrail, Hollanda, ABD ve Fransa'dan dış alım yoluyla getirilen sebze tohumlukları için her yıl yaklaşık 40 milyon dolar ödenmektedir. Açıkta yapılan sebze üretiminde de her geçen yıl melez çeşitlerin tohumluklarının kullanımının arttığı dikkati çekmektedir. Yurdumuzda sebze tohumculuğunda dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla Tarım ve Köyşleri Bakanlığı; 2004 yılında DPT tarafından desteklenen "Türkiye F₁ Hibrit Sebze Çeşitlerinin Geliştirilmesi ve Tohumluk

Üretiminde Kamu Özel Sektör İşbirliği Projesi”ni başlatmıştır. Proje ile kamu ve özel sektör kuruluşlarının olanaklarının, birbirini tamamlayacak şekilde ortak kullanılması sağlanacaktır. Bu projenin, tohumculuğumuzun gelişmesine önemli katkılar sağlayacağı ve sebze tohumluğu üretiminin artışına yardımcı olacağı kanısındayız.

2.4. Türkiye'nin Tohumluk Dışalım ve Dışatımı

Yurdumuz, her türlü kültür bitkisinin tohumluğunun sağlıklı ve kaliteli olarak üretilmesi için çok uygun özellikler taşımasına karşın patates, melez mısır, sebze ve çim-çayır otu tohumlukları başta olmak üzere gereksinme duyulan tohumlukların önemli miktarları dışalım ile karşılanmaktadır. Çizelge 6'da son dört yılda dışalım ile yurdumuza dış alım yoluyla getirilen tohumluk miktarları gösterilmiştir.

Çizelge 6. 2000-2003 Dönemindeki bazı tohumlukların dışalım miktarları (ton)

Ürünler	2000	2001	2002	2003
Buğday	892	21	129	1.453
Melez Mısır	2.694	3.937	784	835
Çeltik	45			30
Melez Ayçiçeği	49	17	177	85
Şekerpancarı	29	71	86	130
Patates	15.524	3.126	14.147	7.570
Pamuk (Delinte)	436	177	166	13
Sebze	1.140	883	1.148	696
Kanola	-	5	50	15
Yonca	82	39	70	99
Macar Fiği	52	95	50	
Korunga	60	140	260	120
Sorgum-Sudan otu	58	58	20	32
Çim-Çayırotu	1.963	1.811	2.131	2.012

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Çizelgenin incelenmesinden de anlaşılacağı gibi yıllara göre, tohumluk dışalım yapılan ürünler ve tohumluk miktarları yönünden önemli değişimler olmuştur. 2000 yılında, 2.694 ton melez mısır tohumluğu dışalım olmuş, 2003 yılında bu miktar 835 tona gerilemiştir. Aynı şekilde 15.524 ton olan patates dışalımını 2003 yılında 7.570 tona düşmüştür. Sebze tohumluklarının dışalım miktarlarında da yarıya varan azalmalar olmuştur. Son üç yıllık periyot da çim-çayırotu tohumluklarının dışalım miktarlarında çok büyük değişim gözlenmemiş, ortalama yılda 2.000 tona yakın çim tohumluğu, dışalım yoluyla yurda getirilmiştir. 2003 yılında, dışalım ile sağlanan buğday tohumluğu miktarının 1.453 tona ulaşması dikkati çekmektedir. Çizelge 6'da, özel tohumculuk kuruluşları tarafından pazarlanan melez ayçiçeği ve mısır tohumlukları, sebze tohumlukları, pamuk ve patates tohumluklarında dışalım miktarında son yıllarda görülen azalmanın en önemli nedeni, bu tohumlukların özel kuruluşlar tarafından yurt içinde üretilen miktarlarının artmasıdır. Bu olumlu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da devam edeceği kanısındayız.

Yurdumuzda; çeşit geliştirme, tohumluk üretimi ve hazırlanmasının başarılı bir şekilde yapıldığı buğday, arpa, çeltik, pamuk ve şekerpancarı gibi bitkilere ait tohumluklarının dışalımından vazgeçilmesi gerekir. Bu uygulama, yurtiçi tohumluk üretimini engellediği gibi, tohumculuk sektörüne de büyük zararlar vermektedir. Bu bitkilere ait, yurt dışından sadece çeşit geliştirme amacıyla kısıtlı miktarlarda deneme materyalinin getirilmesine izin verilmelidir.

Kamu ve özel tohumculuk kuruluşlarına ait sahip tohumluk üretimi ve hazırlama tesislerinin son derece yeterli olması ve yurdumuzun ekolojik özelliklerinin tohumluk üretimi yönünden çok uygun olmasına rağmen tohumluk üretimimizde ve buna paralel olarak tohumluk dışsatımında arzu edilen düzeylere ulaştığımız söylenemez. Çizelge 7'de yurdumuzun son dört yıldaki tohumluk dışsatımı miktarları verilmiştir.

Çizelge 7. 2000-2003 Dönemindeki bazı tohumlukların dışsatım miktarları (ton)

Türler	2000	2001	2002	2003
Buğday	3.715	679	20	300
Melez Mısır	2.418	3.368	4.694	6.836
Melez Ayçiçeği	2.128	1.487	1.416	2.207
Pamuk (Delinte)	455	267	1.854	1.542
Sebze	35	44	100	98
Çim-Çayırotu	31	37	27	7

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Çizelgenin incelenmesinden de anlaşıldığı gibi son yıllarda yurdumuz melez mısır, melez ayçiçeği ve pamuk tohumluğu dışsatımı konusunda önemli atılımları gerçekleştirmiştir. 2000 yılında 2.418 ton olan melez mısır tohumluğu dışsatımı, 2002 yılında 4.694 tona, 2003 yılında ise % 46 oranında artış göstererek 6.836 tona ulaşmıştır. Melez ayçiçeği tohumluğu dışsatımı 2002 yılında 1.416 ton iken, 2003 yılında % 36 artış göstererek 2.207 tona çıkmıştır. Sebze tohumluk dışsatımı 2000 yılında 35 ton iken, 2002 yılında 100 ton, 2003 yılında ise 98 ton olarak gerçekleşmiştir.

İslahçı haklarının korunmasına ilişkin yasanın yürürlüğe girmesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın başlattığı F₁ Hibrit Sebze çeşidi geliştirme ve tohumluk üretimi projesinin ürünlerini vermeye başlaması ile yurdumuzda sebze çeşidi geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacağı kanısındayız. Yurdumuz birçok sebze türünün gen merkezi olması; gen kaynağı yönünden ıslahçılara geniş olanaklar sunması, yeterince yetişmiş nitelikli eleman ve alt yapı olanaklarına sahip olması gibi nedenler, yakın zamanda yurdumuzda geliştirilecek sebze çeşidi sayısını hızlı artıracak kanımızı güçlendirmektedir. Sebze tüketim zevklerimiz Orta Doğu Ülkelerindeki halkın zevkleri ile benzerlik göstermesi geliştirilecek yerli sebze çeşitlerinin hem ürün olarak hem de bu çeşitlere ait tohumlukların, komşu ülkeler başta olmak üzere önemli dışsatım potansiyeline sahip olacağına inanmaktayız.

Biyoteknolojinin, bitki ıslahında girmesi ve bunun sonucu ortaya çıkan transgenik çeşitlerin üretimleri ile ilgili bazı şeyler söylemek doğru olacaktır. Günümüzde klasik ıslah yöntemlerinden ayrı olarak biyoteknolojinin kullanımının yaygınlaşması, bu yolla elde edilen transgenik çeşit sayısını artırmıştır. ABD başta olmak üzere Kanada, Avusturalya, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde bu çeşitlerin üretimleri yaygınlaşmaktadır. Hastalıklara ve zararlılara dayanıklı, verimli ve kaliteli, ters koşullara daha iyi yanıt verme gibi özelliklere sahip olduğu belirtilen bu çeşitlerin yurdumuzda üretilmesine izin verilmemektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan komisyonlarda, bu konu ile ilgili yönetmeliklerin hazırlanması ve uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Yurdumuzda, çeşit geliştirme yönünden yeni teknoloji olan biyoteknoloji ile çalışmalara; başta üniversiteler ve gelişmiş bazı araştırma enstitülerinde yıllar önce başlanmış ve devam edilmektedir. Bu kurumlarda biyoteknoloji laboratuvarlarının kurulması için büyük yatırımların yapılmasına karşın, biyoteknoloji ile konvansiyonel (klasik) bitki ıslahı yöntemleri

arasında bağlantının kurulamamış olması; çalışmaların kopuk, kopuk sürmesine neden olmaktadır. Bu da, çeşit geliştirmeye ve pratiğe aktarılacak sonuçlara ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Günümüzde; yurdumuzda faaliyet gösteren çok uluslu tohumculuk şirketlerinden bazıları geliştirdikleri transgenik çeşitlerin ekimi için yoğun baskıları olduğu bilinmektedir. Bu konuda acele edilmemesi, dünyadaki gelişmelerin iyi izlenmesi ve değerlendirilmesi, dünya pazarlarında bize rakip olabilecek ülkelerin davranış ve tercihleri doğrultusunda hareket edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çeşitlerin, insan sağlığı ve çevre güvenliği konusunda risk oluşturmadığı kesin olarak anlaşıldıktan sonra üretilme alınması doğru olacaktır. Özellikle; kültür bitkilerinin pek çoğunun gen merkezi olan yurdumuzda transgenik çeşitlerin üretimine geçilmesi durumunda, biyolojik çeşitliliğin hangi boyutlarda etkileneceği konusunun, netlik kazanması büyük önem taşımaktadır. Zira, çeşit geliştirme çalışmalarında gen kaynağı olarak yabancı floranın önemi tartışılmaz. Ayrıca, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımında istediğimiz düzeyin çok gerisinde bulunduğumuz günümüzde transgenik çeşitlerin üretimine geçilmesi, tohumculuğumuzun gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceği ve dışa bağımlılığımızı artıracığı kuşkusunu taşımaktayız.

2.5. Tohumluk Üretim, Dağıtım ve Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar

- Yurdumuzda tohumluk üretiminde karşılaşılan sorunların başında çeşit bazında üretim planlamasının doğru bir şekilde yapılmaması gelmektedir. Özellikle buğday arpa gibi kamu kuruluşları tarafından ağırlıklı olarak üretiminin yapıldığı tohumlukların üretim planları bir yıl önceden üreticinin istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Üreticilerin çeşit bazında tohumluk istekleri ise; o sene elde ettikleri ürünün verim düzeyi, kalitesi ve belirlenen fiyatına göre olmaktadır. Zira, kuru tarım alanlarında üretilen buğday ve arpada verim ve kalite yılın iklim koşullarına sıkı sıkıya bağlı olduğundan, verim ve kalitede yıldan yıla önemli değişimler olabilmektedir. Önceki yıl verim ve kalitesi iyi olan üreticinin beğendiği, sanayicinin tercih ettiği bir çeşit ertesi yıl kalitesinde ortaya çıkan düşüş sonucu sanayici tarafından alınmadığı yada çok düşük fiyat verildiği için üretici o çeşidi terk etmekte, sanayicinin o yıl için tercih ettiği ve daha yüksek fiyat verdiği çeşit yada çeşitlere yönelmektedir. Bu durumda; istemin azaldığı çeşidin üretilen tohumlukları elde kalırken, diğer çeşidin tohumluklarında büyük eksiklikler ortaya çıkmaktadır.

- Özellikle buğdayda çeşit sayısının gereğinden fazla da olması tohumluk üretim ve dağıtımında önemli sorunlara neden olmakta üretim programlarının yapılmasını zorlaştırmaktadır.

- Özel tohumculuk kuruluşları tarafından üretilen tohumlukların dağıtımında genellikle önemli bir aksama görülmemektedir. Burada, özel tohumculuk kuruluşlarının pazarlamada gösterdikleri başarının önemli payı bulunmaktadır.

- Üreticilerimizin büyük bir bölümü sertifikalı tohumluk kullanımının sağladığı verim artışını bildiği ve gereğine inandığı halde, alım gücünün yetersizliği nedeniyle bu tohumlukları kullanmadığı, diğer bir bölümü ise, tohumluk üreten kuruluşlara güven duymadığı için, sertifikalı tohumluğun nitelikli olduğuna inanmamaktadır. Üreticileri, nitelikli tohumluk kullanımına özendirme için kesinlikle sertifikalı tohumluk kullananların desteklenmesi gerekmektedir.

- Nitelikli tohumluk kullanımının artırılması için; tohumlukların üreticiye ulaştırılmasını zorlaştıran engellerin kaldırılması ve tohumlukların üreticilere en kısa yoldan ve en ucuz şekilde iletilmesi sağlanmalıdır.

- Üreticilerimizin alım gücünün her geçen yıl daha da azaldığı yurdumuzda tarıma yönelik politikalarda olumlu sağlanmadığı sürece sertifikalı tohumluk

kullanımındaki azalmanın devam edeceği kanısındayız. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının “Mahsul Fiyatına Hububat Tohumluğu Temin Projesi” bu olumsuz gidişi durdurmak için düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. Buna benzer projelerin diğer ürünlerde de hazırlanması ve uygulanması üreticileri nitelikli tohumluk kullanımına yöneltebilir.

- Ülkemizde; insan ve çevre güvenliğini sağlayabilecek ve bunların kontrol edebilecek bilgi ve donanımına sahip olanaklar, çevre riski değerlendirilmesi için alt yapı ve kurumlaşma sağlanmadan transgenik çeşitlerin üretimine başlanmasının doğru olmayacağı kanısındayız.

3. MEYVE VE ASMA FİDANI ÜRETİMİ VE DAĞITIMI

Yurdumuzun sahip olduğu iklim özellikleri ve toprak yapısı pek çok meyve türünün yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Son yıllarda dış alım olanaklarının artması ticari amaçlı meyve ve bağ tesislerinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Meyve bahçeleri ve bağlar uzun yıllar yararlanacağımız, kuruluşları sırasında planlanmasının iyi yapılması gereken çok yıllık tesislerdir. Yer seçiminin yanı sıra, fidan ve anaç seçimi meyve bahçesi ve bağ tesisinde üzerinde önemle durulması gerekli konuların başında gelmektedir. Ekolojiye uygun standart anaçlar üzerine, pazarın isteklerine uygun çeşitlerin aşılandığı sağlıklı fidanlar ile kurulan meyve bahçeleri ve bağlar yüksek verim ve kaliteli ürünün güvencesinin ilk adımını oluşturur. Özellikle kaynağı, ismine doğruluğundan emin olunmayan fidanlarla kurulan tesislerde ilerleyen yıllarda verim ve kalitede önemli sorunlarla karşılaşılma riski çok yüksektir.

Yeni kurulan meyve bahçeleri ve bağlarda; bodur anaç kullanımı, sık dikim, yeni sulama ve gübreleme yöntemleri uygulanmakta iç ve dış pazarın tercih ettiği tür ve çeşitler yetiştirilmektedir. Meyvecilikte yaşanan olumlu gelişmeler üreticileri yeni bahçe tesis etmeye yaşlı bahçeleri yenilemeye, yeni anaç ve çeşitleri kullanmaya yöneltmektedir. Bağ-bahçe tarımında son yıllarda gözlenen kol gücüne dayalı üretimden, makineli tarıma dönüşüm yeni plantasyonların ticari büyüklüklerde kurulmasını özendirmiş, işletmelerde yer alacak bağ-bahçe ürünlerinin çeşitlenmesinde anaç ve çeşit seçimini ön plana çıkartmıştır (Ergun ve ark. 2000).

3.1. Yurdumuzda Fidan Üretimindeki Gelişmeler

Yurdumuzda standartlara uygun modern anlamda meyve ve asma fidanı üretimine, ilk olarak 1930'lu yıllarda kamu kuruluşlarında başlamıştır. Daha sonraları “Üretim İstasyonları” kurulmuş, kalite ve kantitede sağlanan olumlu gelişmeler ile fidancılığımız bugünkü düzeye ulaşmıştır.

Ülkemizde uygulanan serbest piyasa ekonomisinin bir gereği olarak, meyve ve asma fidanı üretiminin özel kuruluşlara devredilmesi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından benimsenmiştir. 1985 yılından itibaren fidan üretiminin özel sektöre kaydırılması amacıyla bazı çalışmalar başlatılmıştır. Bu doğrultuda 1988 yılından itibaren kamu kuruluşlarına bir genelge gönderilerek, fidan üretimlerinin kademeli olarak azaltılması; özel sektöre damızlık materyal sağlamak amacıyla anaç ve kalem damızlıklarının genişletilmesi istenmiştir.

1991 yılında “Meyve Üzüm Çeşitleri ve Anaçlarının Tescili ile Fidan Sertifikasyonunun Genel Esasları” hakkında bir talimat çıkarılmıştır. Bu talimata bağlı olarak da il müdürlüklerindeki ilgili elemanların eğitimi sağlanarak, fidanların sertifikasyonu işlemi başlatılmıştır

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, ülkemizde ılıman iklim meyve türlerinde virüssüz, ismine doğru sağlıklı ve sertifikalı fidan üretimini sağlamak amacıyla, 1981 yılında başlattığı “Ülkemizde İliman İklim Meyve Türlerinde Sağlıklı, Fidan Üretimi ve Organizasyonu Projesi”ni başlatmıştır. Bu projede, merkez görevini yapmak üzere, Karacabey Merkez Üretim İstasyonu Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra kuruluşun ismi “Karacabey Fidan ve Fide Sertifikasyonu Müdürlüğü” olarak değiştirilmiştir. Bu kuruluş, adından da anlaşılacağı gibi ülkedeki kamu ve özel kuruluşlara ait fidanlıklara gereksinme duydukları sağlıklı materyalleri vermek ve bunların rutin kontrolünü yapmakla görevlendirilmiştir. Günümüzde, kamu kuruluşlarına ait Karacabey Fidan ve Fide Sertifikasyonu Müdürlüğü ile Edremit Zeytincilik Üretim İstasyonu Müdürlüğü dışındaki tüm üretim istasyonları kapatılmıştır. Bu gelişmelere bakarak, meyve ve asma fidanı üretiminde özel sektörün ön planda olacağını, kamuya ait işletmelerin fidan üretmeyeceğini söyleyebiliriz.

3.2. Meyve ve Asma Fidanı Üretimi

Yurdumuzda yeni meyve bahçesi ve bağ tesislerinin sayısındaki artışlar, nitelikli meyve ve asma fidanına olan gereksinimin her yıl daha da artmasına yol açmaktadır. Bu da; fidan üretim ve dağıtımında sağlıklı planlamaların yapılmasının zorunlu hale getirmektedir. Çizelge 8’de, yurdumuzdaki kamu ve özel kuruluşların son üç yıla ait fidan üretimleri verilmiştir.

Çizelge 8. Kamu ve özel kuruluşların son üç yıla ait fidan üretimleri (1000 adet)

Meyveler	2001 Yılı Üretimleri			2002 Yılı Üretimleri			2003 Yılı Üretimleri		
	Kamu	Özel Sek.	Toplam	Kamu	Özel Sek.	Toplam	Kamu	Özel Sek.	Toplam
Yum. Çek.	240,2	2.473,0	2.712,2	226,5	2.342,8	2.569,3	459,0	1.222,8	1.681,8
Sert Çek.	409,8	5.177,7	5.587,5	393,9	5.055,4	5.449,3	335,9	1.477,3	1.813,2
Sert Kabuk.	165,5	1.431,3	1.596,8	260,3	1.407,5	1.667,8	47,4	1.421,3	1.468,7
Turunçgiller	231,0	547,1	778,1	200,1	542,0	742,1	252,5	313,3	565,8
Zeytin	169,2	3.930,5	4.099,7	177,2	4.142,6	4.319,8	232,8	1.797,1	2.029,9
Üzümsü Mey.	74,2	338,1	412,3	66,5	298,0	364,5	99,3	489,4	588,7
TOPLAM	1.289,9	13.897,7	15.186,6	1.324,5	13.788,3	15.112,8	1.426,9	6.721,2	8.148,1
Çilek Fidesi	40,0	12.020,0	12.060,0	95,0	12,0	107,0	61,0	0	61,0

Kaynak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TÜGEM Kayıtları

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın aldığı karar uyarınca, son yıllarda kamuya ait kuruluşların meyve fidanı üretimleri hızla azalırken, özel işletmelere ait fidan üretiminde önemli artışlar görülmektedir. 1999 yılında kamu kuruluşları tarafından 3.015.280 adet meyve fidanı üretilirken, 2001 yılında % 85 azalma ile ancak 1.290.000 adet fidan üretilmiştir. Günümüzde kamuya ait fidan üretimi; sadece birkaç üretim istasyonu, araştırma enstitüleri, il müdürlüğü ve TİGEM tarafından kısıtlı miktarlarda yapılmaktadır.

Çizelge 8’in incelenmesinden, 2001 yılında meyve fidanlarının % 71’i özel kuruluşlar tarafından üretildiği anlaşılmaktadır. Çilek fidesi üretiminin ise, tamama yakını özel kuruluşlar tarafından üretilmektedir. 2002 yılı fidan üretiminde genel olarak büyük bir değişiklik olmamıştır. 2003 yılında ise, özel kuruluşlar tarafından üretilen meyve fidanı üretiminde büyük azalma dikkati çekmektedir. 2002 yılında toplam fidan üretiminin % 91’i gerçekleştirmiş olan özel fidancılık kuruluşları, 2003 yılında % 52 azalma ile 6.7 milyar fidan üretmiştir. Meyve fidanı üretiminde görülen bu azalmanın en önemli nedeni, 2001 yılından itibaren fidan üretimine yapılan

desteğin kesilmesidir. 2003 yılında meyve fidanı üretiminin % 18'i kamu kuruluşları, % 82'si ise özel fidancılık işletmeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Fidan üretimi meyve grupları bazında değerlendirildiğinde; toplam meyve fidanı içerisinde ilk sırayı, % 25 ile zeytin alırken bunu, % 22 ile sert çekirdekli, % 21 ile yumuşak çekirdekli ve %18 ile de sert kabuklular izlemektedir. Yumuşak çekirdekli meyveler arasında klonal anaçlar üzerine aşılı elma çeşitleri en fazla üretilen fidanlardır. 2003 yılında üretilen elma fidanlarının yarısından fazlası klonal anaçlarla üretilmiştir. Klon anaçlı elma fidanı üretiminin yıldan yıla artması, modern elma bahçesi tesislerinin giderek benimsendiğinin ve yaygınlaştığının göstergesidir.

Ergun ve arkadaşlarının 2000 yılında yaptıkları çalışmada, kamu kuruluşlarında üretilen meyve fidanlarında tür sayısının özel kuruluşlardakilere oranla daha az olduğu belirtilmektedir. Kamu kuruluşları, genellikle satışı fazla türlerin fidan üretimi üzerinde yoğunlaşırken, özel kuruluşlara ait işletmelerde, üreticilerin tüm isteklerini karşılamak amacıyla tür ve çeşit sayısını artırdıkları dikkati çekmektedir.

Ülkemizde 2003-2004 döneminde kamu ve özel kuruluşlar tarafından üretilen toplam aşılı, amerikan ve yerli asma fidanı miktarı 3.774.420 adettir (Çizelge 9).

Çizelge 9. Yurdumuzda üretilen aşılı, amerikan ve yerli asma fidanı miktarları

Asma Fidanı	Özel Sektör	%	Kamu	%	Toplam	%
Aşılı	1.238.000	65.46	653.270	34.54	1.891.270	50.1
Amerikan	1.119.000	72.74	419.450	27.26	1.538.450	40.7
Yerli	250.000	72.53	94.700	27.47	344.700	9.2
TOPLAM	2.607.000	69.0	1.167.420	31.0	3.774.420	100

Kaynak: fidan.tarim.gov.tr, Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ve fidan üreticisi kuruluş kayıtları

Üretilen asma fidanlarının yaklaşık % 50'si, yani 1.891.270 adedi aşılı asma fidanıdır. Yurdumuzdaki aşılı asma fidanının yaklaşık % 65'i yani 1.238.000 adedi özel kuruluşlara ait işletmelerde üretilmektedir. Manisa'da bulunan bir işletme, özel sektör tarafından üretilen aşılı asma fidanının % 61'ini tek başına üretmektedir. Aşılı asma fidanı üretimi bölgeler bazında değerlendirildiğinde; Ege Bölgesi % 60 üretim ile ilk sırada yer almaktadır. Bu bölgemizdeki üretimin tamamı yakını tek başına Manisa ilinde gerçekleştirilmektedir. Ege Bölgesi'ni % 26 ile Marmara, % 14 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir.

Asma fidanı üretiminin yaklaşık % 41'i, yani 1.538.450 adedi amerikan asma fidanıdır. Yurdumuzdaki amerikan asma fidanının yaklaşık % 73'ü yani 1.119.000 adedi özel sektöre ait işletmelerde üretilmektedir. Adıyaman'da bulunan bir işletme toplam amerikan asma fidanı üretiminin yarısından fazlasını tek başına üretmektedir. Amerikan asma fidanı üretimini bölgeler açısından değerlendirdiğimizde; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin % 70 üretim ile ilk sırada yer aldığı, bunu % 20 ile Marmara, % 10 ile Ege Bölgesi'nin izlediği dikkati çekmektedir.

Yurdumuzda bağcılığa uygun alanların tamamı, floksera ile bulaşık olduğu için *Vitis vinifera* L. Türüne ait yerli ve yabancı kökenli üzüm çeşitlerinin uygun anaçlar üzerine aşılanarak yetiştirilmeleri gerekmektedir (Çelik ve ark. 2000). Bu zorunluluğa rağmen, yurdumuzdaki yerli asma fidanının üretimi, toplam üretimin % 9'u oranında 344.700 adet olarak sürdürülmektedir. Bunun, % 72'si yani 250.000 adedi özel kuruluşlara ait işletmelerde üretilmektedir. Yerli asma fidanı üretiminde Elazığ ili toplam 286.500 adet üretim ile dikkati çekmektedir. Bu ilimizde Öküzgözü başta olmak üzere Köhnü, Kırmızı, Şilfoni, Tahannebi gibi çeşitlerin yerli fidanları üretilmektedir. Yerli asma fidanı üretimi bölgeler bazında değerlendirildiğinde; Doğu Anadolu Bölgesi % 83'lük üretim ile ilk sırada yer almakta, bunu % 14.5 ile Ege Bölgesi izlemektedir.

3.3. Sertifikalı Meyve Fidanı Üretimi

Yurdumuzda sertifikalı ve virüssüz fidan üretimi ilk kez, kamuya ait fidancılık kuruluşlarında başlamıştır. İlk sertifikalı fidan üretimi 1991 yılında, ilk virüssüz fidan üretimi 1994 yılında gerçekleştirilmiştir.

Meyve fidanında sertifikasyon uygulaması, aşılı ve çelikten üretilen fidanlar ile klon anaçları kapsamaktadır. 2003 yılında, kamu ve özel sektör tarafından 20 türe ait toplam 3.844.287 adet sertifikalı meyve fidanı ve meyve çöğürü üretilmiştir. Aynı yıl sertifikalandırılan fidan sayısı ise, 3.779.287 olarak gerçekleşmiştir. Son üç yılın üretimine baktığımız da, her yıl özel sektöre ait işletmelerde sertifikalı fidan üretiminin giderek yaygınlaştığını görülmektedir (Çizelge 10). 2001 yılında özel kuruluşlara ait

Çizelge 10. Kamu ve özel kuruluşlara ait işletmelerin sertifikalı meyve ve asma fidanı üretimi (1000 adet)

Meyveler	2001 Yılı Üretimleri			2002 Yılı Üretimleri			2003 Yılı Üretimleri		
	Kamu	Özel Sek.	Toplam	Kamu	Özel Sek.	Toplam	Kamu	Özel Sek.	Toplam
Yumuş. Çek.	66,2 (17.4)	309,4 (15.6)	375,6	33,0 (14.6)	406,5 (18.9)	439,5	115,9 (27.4)	862,2 (25.7)	978,1
Sert Çek.	236,9 (62.2)	1.213,3 (41.3)	1.495,0	104,6 (46.3)	501,1 (23.2)	605,6	212,2 (50.2)	1.160,8 (34.6)	1.373,0
Sert Kabuk.	16,0 (4.2)	442,9 (22.3)	458,9	31,0 (13.7)	424.315 (19.7)	455.335	45.510 (10.8)	444.230 (13.2)	489.740
Turunçgiller	31,1 (8.2)	-	31.070	0	3,9 (0.2)	3,9	-	9,4 (0.3)	9.400
Zeytin	26,8 (7.0)	409,5 (20.6)	436,3	43,0 (19.1)	710,0 (32.9)	753,0	36,5 (8.6)	760,5 (22.7)	797,0
Üzümsü Mey.	3,8 (1.0)	3,5 (0.2)	72,3	14,3 (6.3)	109,0 (5.1)	163,3	77,8 (18.4)	119,2 (3.5)	197,0
TOPLAM	380,9 (100)	1.987,1 (100)	2.368,0	225,9 (100)	2.154,8 (100)	2.380,7	422,9 (100)	3.356,4 (100)	3.779,3
Çilek fidesi	-	-	-	-	-	-	-	1.000	1.000

KAYNAK: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

işletmelerde üretilen sertifikalı fidan miktarı 1.987.000 adet iken, 2002 yılında 2.154.000'e ve 2003 yılında % 36 artış ile 3.356.000 adete yükselmiştir.

Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü'nün faaliyet raporundan, 2003 yılında kamu ve özel kuruluşlar tarafından yaklaşık 2 milyon sertifikalı asma fidanının üretildiği anlaşılmaktadır. Toplam asma fidanı üretiminin, ancak % 53'ünü oluşturan sertifikalı asma fidanı üretiminin artırılması gerekmektedir. 2003 yılında özel sektör tarafından 1 milyon sertifikalı çilek fidesinin üretilmiştir (Çizelge 10).

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından kuralları yıllar önce konmuş olmasına rağmen özel sektöre ait işletmelerin önemli bir kısmında sertifikalı üretim benimsetilememiştir. Bilgilendirme ve yönlendirmelerdeki eksiklikler, satışların kontrolsüzlüğü, bürokratik engeller ve sertifika etiketinin alınmasının pahalı olması gibi nedenlerle, sertifikalı fidan üretimi yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Modern meyvecilikte sadece aşılacak kalemin değil anacında standart özellikler taşıması gerekmektedir. Meyve üretim ve ticaretinde standardizasyonun başarısı buna bağlıdır. Ülkemizde çeşitli amaçlara yönelik uygun anaç kullanımı söz konusu olmadığı gibi, fidancılıkta menşei belli olmayan rast gele ve karışık materyalden üretilen tohum çöğürleri, bir örnek fidan üretimini olanaksız kılmaktadır.

3.4. Meyve Fidanı Dışalımı ve Dışsatımı

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl yayımlanmakta olan İhracat ve İthalat Rejim Kararlarında; özellikle milli ürünlerimiz olan fındık, incir,

antepfıstığı, zeytin ve çekirdeksiz yuvarlak üzüme ait fidanların ihracatı yasaklanmıştır. Bu ürünlere ait fidanlar ancak araştırma amacıyla özel izinle ihraç edilmektedirler.

Çizelge 11'in incelenmesinden; yurdumuzun meyve fidanı dış satımının yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Buna rağmen, az miktarda da olsa meyve fidanının dışsatımın başlamış olması sevindiricidir.

Çizelge 11. Yurdumuzun son üç yıldaki meyve fidanı ve çilek fidesi dışsatım miktarları

Yıllar	Meyve Fidanı		Çilek Fidesi	
	Miktar(Adet)	Değer (\$)	Miktar (Adet)	Değer (\$)
2000	10.200	4.848,28	57.000	2.370,00
2001	40.412	37.309,31	60.000	-
2002	-	-	54.000	200
2003	-	-	149.000	9.637

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Çizelge 12'de; yurdumuzun meyve fidanı dış satımının yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Buna rağmen, az miktarda da olsa meyve fidanında da dışsatımın başlamış olması sevindiricidir.

Çizelge 12. Yurdumuzun son üç yıldaki meyve fidanı ve çilek fidesi dışsatım miktarları

Yıllar	Meyve Fidanı		Çilek Fidesi	
	Miktar(Adet)	Değer (\$)	Miktar(Adet)	Değer (\$)
2000	1.702.028	1.184,0	-	-
2001	2.163.501	1.066,0	330.000	20,7
2002	5.013.050	3.036,5	-	-
2003	7.928.109	4.311,6	-	-

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

3.5. Meyve Fidanı Üretimine Uygulanan Teşvik ve Destekler

Fidan üretiminin özel sektöre kademel olarak kaydırması; dolayısıyla kamu kuruluşlarının fidan üretiminden zaman içerisinde çekilerek; tohum, fidan, fide, aşı gözü, aşı kalemi, klon, çelik ve anaç gibi üretim materyallerinin teminini sağlayan kuruluşlar durumuna getirilmesi politikası doğrultusunda; özel sektör fidancılığının geliştirilmesi amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı üç ayrı uygulama getirmiştir.

Bunlardan birincisi; özel sektör tarafından üretilen fidanları teşvik için "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Uygulaması"dır. Bu uygulama; 03 Ocak 1995 tarihinde tarımın söz konusu destek dışına çıkartılması ile sona erdirilmiştir.

İkincisi; 19 Şubat 1992 tarihinden geçerli olmak üzere; projeye dayalı fidan üretimi yapacak olan özel sektör üreticilerine T.C. Ziraat Bankası kaynaklı % 34 faizli, üç yıl ödemesiz ve 9 yıl geri ödemeli kredi verilmesine yönelik uygulamadır. Bu uygulama da; banka tarafından 1999-2000 yılı döneminden itibaren yerine getirilememektedir. Bunun ana nedeni ise, bankaya bu konuda yeterli kaynağın hazine tarafından aktarılmamasıdır.

Üçüncüsü; 1985 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile meyve ve asma fidanlarının yurt içi üretimini artırmak ve çoğaltım materyalinin kullanımını yaygınlaştırarak, üretimdeki verim ve kaliteyi yükseltmek amacıyla yönelik uygulamadır. Bu kapsamda, özel sektör fidancılığının gelişmesine katkı sağlamak amacıyla her yıl Para-Kredi Koordinasyon Kurulu kararı ile fidan başına destek getirilmiştir. Bu uygulamaya, 1992 yılında başlanmış, 2001 yılı sonunda diğer desteklerde olduğu gibi sona erdirilmiştir.

3.6. Fidan Üretim ve Dağıtımındaki Sorunlar ve Çözüm Yolları

Yurdumuzda meyve ve asma fidanı üretimi ve dağıtımında önemli sorunlar bulunmaktadır.

- 2001 yılında Sertifikalı fidan üretimi için karar verildiği halde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından bunun sürekli olarak ertelenmesi, sertifikalı üretim yapan işletmeler ile kontrollü fidan üretenler arasında fiyat yönünden haksız rekabete neden olmaktadır.

- Meyve ve asma fidanı üretiminin tamamen özel kuruluşlara devredildiği günümüzde, fidan üreten özel şirketlerin incelendiğinde arazi ve alt yapı yönünden oldukça yetersiz oldukları, anaç ve kalem damızlıklarını oluşturmadıkları dikkati çekmektedir. Bu nedenle Kamu kuruluşlarının, özel fidan üreten kuruluşlarını yönlendirici, yeni teknik ve teknolojileri geliştiren ve yayımını yapan bir görev üstlenmeleri benimsenmelidir. Kamu kuruluşları fidan üretim merkezlerinin damızlıklarını kurarak özel kuruluşların Sertifikalı fidan üretimi için gereksinim duyduğu anaç, aşı kalemi, aşı gözü gibi sağlıklı üretim materyallerini üretmeleri gerekmektedir.

- Yurdumuzda seçilmiş ve tescil edilmiş çeşitlerle fidan üretiminin geliştirilmesi temel ilke olarak benimsenmesine rağmen tescil işlemleri tamamlanmamış çeşitlerin fidanların üretildiği ve dağıtıldığı bilinmektedir. Halen yürürlükte olan yönetmeliklere göre, meyve çeşitlerinin tescilli uzun zaman almakta, tescil işlemleri tamamlandığında çoğu kez o çeşidin dünya pazarlarında geçerliliğinin azaldığı sık rastlanan bir durumdur. Tescil ve Sertifikasyon işlemlerinin yeniden düzenlenerek pratik, uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir.

- Özel fidancılık kuruluşları işletmelerin bünyesinde anaç-damızlık üretimlerini yeterince sağlayamadıkları ve bu gereksinimlerinin büyük bir kısmını kamu kuruluşlarından sağladıkları bilinmektedir. Fidan üretiminin tamamen özel kuruluşlara devredildiği günümüzde; kamuya ait üretim istasyonlarında özel kuruluşlar ana materyallerini tam olarak üretecek duruma gelinceye kadar; anaç, damızlık aşı kalemi ve aşı gözü üretimine devam etmeleri, nitelikli fidan üretimi açısından büyük önem taşımaktadır.

- Kamu ve özel kuruluşlar tarafından üretilen fidanların dağıtım ve kullanımında önemli problemler yaşanmaktadır. Üretilen fidanların yaklaşık % 70'inin satılabildiği, satılamayan fidanların, işletmeler ve ülke ekonomi açısından büyük bir kayba yol açmaktadır. Bu kayıplar; amatörce yapılan aile işletmeciliğinin gereği olarak çok sayıda tür ve çeşide ait fidanların üretilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca; yeterli talebin yaratılamaması, üreticilerin örgütlenme eksiklikleri, siparişe çalışma alışkanlıklarının olmaması, yatırımcıların ani ve değişen kararları gibi pek çok nedene bağlı olarak üretilen fidanların satılarak dikimleri sağlanamamaktadır.

- Fidancılık uğraşan özel kuruluşların genellikle belli yörelerde yoğunluk kazanması ve işletmelerin tek gelir kaynağının fidancılık olması işletmeleri birbirleri ile rekabet eder duruma getirmektedir. Fidan üreticilerinin bir örgüt çatısı altında toplanmaları, rekabeti en aza indirecek ve pazarlamada karşılaşılan pek çok sorun çözülebilecektir.

- Fidan üretiminde önemli konulardan birisi de; üretim sezonunda fidanların satış yüzdelerinin düşük olmasıdır. Siparişe göre üretimin yönlendirilmesi uygulamasına gidilememesi, işletmede her türlü fidanın hazır bulundurulmasını gerektirmektedir. Bu durum üretim faktörlerinin verimli kullanımını ve işletme gelirlerini de doğrudan etkilemektedir.

4. YURDUMUZDA FİDE ÜRETİMİ VE DAĞITIMI

Sebzecilikte fideden üretim, yaygın olarak uygulanan bir yöntemdir. Fide kullanılarak üretim yapıldığında; her şeyden önce tohum kaybı olmaz. Yetiştirme mevsimi daha iyi değerlendirilir. İşçilikten tasarruf sağlanır. İstenilen nitelikte sağlıklı bitkiler elde edilir. Girdi kullanımından önemli avantajlar sağlanır. Verimli ve kaliteli ürün elde edilir.

Sebze üretiminde; yetiştirici tarafından alçak tünellerde yada yastıklarda yetiştirilen topraksız klasik fide, perlit doldurulmuş torbalarda yapılan hidroponik fide ve tüpler içerisinde yetiştirilen ticari sebze fidesi olarak, üç farklı fide kullanılmaktadır. Bu bildiriye, yurdumuzdaki ticari fidesi üretimi üzerinde durulacaktır.

Topraklı ticari fide üretiminde genellikle torf, vermikulit ve perlit karışımından oluşmuş steril harç kullanılmaktadır. Bu harç, fidelerin yetiştirileceği hücreleri içeren viyollere doldurulur ve özel makineler ile tohum ekimi yapılır. Ekimi tamamlanan viyoller çimlendirme odalarına alınır. Çimlenme sonrası, seranın geliştirme bölümüne aktarılan viyoller, gerekli bakım işlemleri ile büyümeye bırakılırlar. 3-4 hakiki yapraklı olarak dikim büyüklüğüne gelmiş fideler, viyolleri ile birlikte üreticiye ulaştırılır.

Yurdumuzda fidecilik sektörü; endüstriyel tarımın en genç dalını oluşturmaktadır. Topraklı ticari fide üretimi ilk olarak, 1990'lı yılların başında başlamıştır. Başlangıçta küçük çaplı üretim yapılmasına karşılık, kısa süre sonra üreticinin istemleri artması Antalya'da (Fiter, Hishtil, Fiser, Ant-fide) ve Bursa'da sanayi tipi domates fidesi üreten (Tat-fide, Agromar, Masterplant) gibi büyük kapasiteli yeni işletmelerin kurulması ve faaliyete başlamasında etkili olmuştur. (Tandoğan, 2000). Tarımın değişik kollarında faaliyet gösteren birçok yerli ve yabancı firma, yatırımları ile fidecilik sektörünün gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

1999 yılında 9'u Akdeniz, 3'ü Marmara Bölgesi'nde olmak üzere 12 fide üretim tesisinin faaliyet gösterdiği, hem örtü altı, hem de açıkta üretime yönelik çalışan bu işletmelerin 200 dekar alanda 700 bin adet/yıl üretim kapasitesine ulaştığı ve kurulu kapasitenin % 65'ini kullandıkları bilinmektedir (Abak ve ark. 2000).

2000'li yılların başında; yurdumuzda fide üretimi yapan kuruluşların dağılımına bakıldığında; serada üretimin yaygın olduğu Antalya'da 13 işletmenin bulunduğu dikkati çekmektedir. Ticari fidelerin yaygın olarak seralarda kullanıldığı düşünüldüğünde, fide üreten şirketlerin Antalya'da yoğunlaşması doğaldır. Bursa ilinde 3 fide üretim şirketi bulunmaktadır. Bunlardan, 2 tanesi, salça üretimi yapan bir firmaya aittir. Bu firma, sözleşmeli olarak domates üretimi yaptırdığı üreticilerinin gereksinme duyduğu fideleri de üretmektedir. Mersin ve Adana'da da birer adet fide üretim şirketi bulunmaktadır. Konya'da da salça üretici bir firmaya ait bir fide üretim tesisi bulunmaktadır. Seralar ve açık alanlara dikilecek tüm sebze çeşitleri göz önüne alındığında yurdumuzdaki ticari sebze fidesi üretiminin gereksinimi karşılamaktan uzak olduğu söylenebilir. 2000'li yılların başında sebze fidesi üreten işletmelerin üretim kapasiteleri, yurdumuzun toplam fide ihtiyacının ancak % 10-15'ini karşılayacak düzeyde olduğu bilinmektedir (Aybaş ve Özçoban, 2002).

Bugün yurdumuzda; 50'nin üzerinde hazır fide üreten işletmenin bulunduğu, bu işletmelere ait tesislerin özellikle Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olarak üretim yaptıkları bilinmektedir. Özel kuruluşlara ait bu işletmelerin yıllık fide üretim kapasitelerini belirlemek için yaptığımız çalışmalar ne yazık ki sonuçsuz kalmıştır. Kuruluşlar fide üretimlerini açıklamaktan kaçınmışlar, net rakamlara ulaşmak mümkün olamamıştır. Sadece 3 büyük şirketin web sayfalarında kapasitelerinin; 200 milyon adet/yıl olduğu belirtilmektedir. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi'nde yapılan bir çalışmada Antalya ve Mersin illerinde bulunan 13 fide şirketinin, toplam üretim kapasitesi 160 da

aland, 350 milyon adet/yıl olarak belirlenmiştir. Şirketler, sebze fidesinin yanı sıra çiçek fidesi de üretmektedir.

Yurdumuzda ticari fide üreten şirketler; modern tesislerde, gelişmiş teknolojilerle, tam otomatik makinelerde, sağlıklı, virüssüz, el değmeden fide üretmektedirler. Her geçen yıl, yüksek verim ve kaliteli ürün sağlayan bu fideleri kullanan üretici sayısı hızla artmaktadır. Üreticilerin ticari sebze fidesine olan istemlerinin artması, mevcut işletmelerin kapasitelerini artırmalarına yol açacağı gibi, yeni fide üreten şirketlerin kurulmasını da özendirceği kanısındayız. Fidecilikte görülen bu olumlu gelişmeler, doğal olarak sera sebzeçiliğini de olumlu yönde etkilemektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı; hazır fide üretimini gerçekleştiren özel kuruluşlara ait işletmelerin fide üretimlerini kontrol etmek ve üreticilere sağlıklı fidelerin ulaşmasını sağlamak amacıyla, hazır sebze fidesi üretimine ilişkin yönetmeliğin çıkarılması için çalışmalar yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abak, K., O. Erkan, B. Eser, N. Halloran, R. Yanmaz, N. Sarı, H. Ekiz, 2000. Sebze Tarımında 2000'lerde Üretim Hedefleri. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi. 17-21 Ocak 2000. Ankara.
- Anonim. 2000. Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın No:204, s. 158-164, Ankara.
- Anonim 2001. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Fidan Üretim ve Dağıtım Talimatı (2000-2001), Ankara.
- Anonim, 2003. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Buğday ve Arpa Tohumluğu Dağıtım Sistemi, Ankara.
- Anonim. 2004 a. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Ülkesel Tohumluk Tedarik, Dağıtım ve Üretim Programı. Ankara.
- Anonim. 2004 b. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü, Faaliyet Raporu 2003. Ankara.
- Anonim. 2004 c. TİGEM 2004 yılı Hububat Tohumluğu Dağıtım Çalışmaları. Ankara
- Anonim.2004 d. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü, Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü, Milli Çeşit Listesi 2004, Ankara.
- Aybaş, H. ve S. B. Özçoban, 2002. Türkiye'de Ticari Sebze Fidesi Üretimi. T.Ü. Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Basılmamış Diploma Tezi, 37 s. Tekirdağ.
- Çelik,H., B. Marasalı, G. Söylemezoğlu, S. Tangolar, 2000. Bağcılıkta Üretim Hedefleri. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi. 17-21 Ocak 2000. Ankara.
- Ergun, M. E., S. Erkal, F. Pezikoğlu, M. Burak, M. Öztürk. 2000. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Atatürk Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü, Bilimsel Araştırmalar ve İncelemeler Yayın No:142. Yalova.
- Gençtan, T., R. Alan, R. Yanmaz,1990. Türkiye Tohumculuğunun Teknik ve Ekonomik Yönleri ve Tohumculuk Politikasının Değerlendirilmesi.TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, 8-12 Ocak 1990. Ankara.

- Kün, E.,M. Avcı, F. Harmanşah, İsmet Şahin, Selçuk Kayımoğlu R. Duman,1995. Tohumluk Kullanımı ve Üretimi. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği IV. Teknik Kongresi, 9-13 Ocak 1995. Ankara.
- Tandoğan, S. 2000. Türkiye’de Hazır Fide Üretimi ve Mevcut Kapasite. E. Ü. Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Basılmamış Diploma Tezi, Bornova-İzmir.
- Şehirli, S. 1997. Tohumluk ve Teknolojisi. 422 s. Fakülteler Matbaası, İstanbul.